

СТАНОВИЩЕ

по процедура на Югозападен университет „Неофит Рилски“ за присъждане на научна степен „доктор“

Относно дисертационен труд на тема: **“Руските посланици в Османската империя (1700-1739). Информационно-разузнавателни мрежи и механизми на влияние.”**

Научната специалност *Нова и най-нова обща история*, професионално направление 2.2. История и археология, област на висше образование 2. Хуманитарни науки

Автор: **Нина Христова Христова**, редовен докторант от катедра *История* при Правно-историческия факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“

Научен ръководител: доц. д-р Снежана Димитрова

Изготвил становището: доц. д-р Стоян Георгиев Стоянов, изпълняващ длъжността за ръководител на катедра „Оперативно-издирвателна дейност“, факултет „Полиция“ при Академията на МВР, избран за член на научното жури, назначено със заповед № 525/01.03.2021 г. на Ректора на ЮЗУ „Неофит Рилски“ и решение на ФС на Правно-историческия факултет /Протокол № 10/10.02.2021 г.

I. Кратки биографични данни за кандидата

Нина Христова Христова е следвала специалност „Антропология“ в НБУ през периода 2002-2008 г. Участвала е в две теренни антропологични изследвания в Република Турция – 2007-2008 г. и 2009-2011 г. През 2012 г. е защитила бакалавърска теза на тема: „Турската национална идентичност в европейска перспектива“ и е получила професионална квалификация антрополог.

Нина Христова е придобила професионална квалификация „Магистър по история – Европейски Югоизток“ в СУ „Св. Климент Охридски“ през 2016 г., а от 2017 г. е редовен докторант в СУ „Св. Климент Охридски“, Исторически факултет. През 2018 г. е прехвърлена като редовен докторант в ЮЗУ „Неофит Рилски“, катедра „История“.

Публикации на кандидата:

Христова, Н. „Информационни канали и мрежи на влияние на първия руски посланик в Османската империя (1701–1714)“. – *Конфликтите в историята*. Съст. К. **Ковачев**. Благоевград, 2018.

Христова, Н. „Реформите на Петър I (1682–1725) в контекста на модела „еволуция – революция“. – *Сборник доклади от годишната университетска научна конференция на НВУ „Васил Левски“*. Том 2 (2018).

Христова, Н. „Русия и Балканският полуостров – власт, дипломация и взаимодействие (1700–1739)“. – *Балканистичен форум*, 2019,2.

Христова, Н. „Руските дипломати в Константинопол (1700–1739) – разузнаването преди антропологията“. – *Сборник доклади от годишната университетска научна конференция на НВУ „Васил Левски“*. Том 1 (2019).

Христова, Н. „Сава Лукич Владиславич (1669–1738). Един от най-значимите агенти на Русия в Османската империя в началото на XVIII век“. – *Сигурност*. Ноември/Декември 2019.

Христова, Н. „Руските агенти на Балканския полуостров – пътувания, допир до различни културни пространства и влияние върху идентичности (1700–1739)“. – *Култура на пътуването в Европейския Югоизток*. Съст. Антоанета **Балчева**. Българска академия на науките. Институт за балканистика с Център по тракология. София, 2020.

Христова, Н. „Идеологически компоненти в разузнавателната дейност на руските посланици в Константинопол (1700–1739)”. – *Сигурност*. Септември/Октомври 2020.

II. Оценка на научните и на практическите резултати и приноси на представения дисертационен труд

Дисертацията съдържа увод, четири глави с подглави, заключение и приложения, като е включена и библиография. Общият обем на изследването е от 243 стандартни страници.

Уводът е разделен от Нина Христова на четири части, като в първата са представени предметът и целите на изследването, както и използваните изследователски методи и теоретични модели. Във втората, третата и четвъртата част е обърнато внимание на дефинирането на понятията, на документалната база, послужила за изследването, както и на констатирани от Христова историографски проблеми.

Разделянето на увода позволява да се акцентира върху понятийния апарат, с който се работи в дисертацията. Редно е да се отчете, че разработваната тема е специфична и това структурно решение може само да улесни възприемането и разбирането на материята. Що се отнася до изведените трета и четвърта уводни части, следва да се отрази, че те имат своята положителна роля при встъпване в изложението на изследването. По този начин се онагледява пределно ясно документацията, послужила за доказване на научните тези, а и още в самото начало се поставят проблемни въпроси от историографско естество.

Определеният предмет на дисертацията е фокусиран в четири основни насоки, а именно:

- върху агентите на руските посланици в османската столица в началото на XVIII в.;
- върху нужната на руснаците информация, която те успяват да съберат благодарение на агентурния си апарат;
- върху помощта, оказвана на руското правителство от тези агенти;
- върху начините, по които Русия въздейства на Портата, за да постигне набелязаните си цели.

Независимо от възможността предметът на дисертацията да бъде формулиран по-абстрактно, използваният подход от автора е интересен и оказва своето въздействие, тъй като от самото начало създава по-голяма яснота за точните параметри на изследването.

В увода са формулирани три цели, които следва да се постигнат, а те са:

- да се проследят разузнавателните действия на руските посланици в Османската империя от 1700 г. до 1739 г., да се хвърли светлина върху контактите им с различни агенти там и, след като се уточнят в хода на историческия наратив поставените от руските владетели задачи, да се види как с помощта на тези контакти и до каква степен Русия постига желаните от нея цели;
- да се разгледат механизмите на влияние, чрез които руските дипломати, често поемащи чисто разузнавателни задачи, и агентите им въздействат върху политическите събития, засягащи конкретния период, и върху управленския елит на Османската империя, за да се вземат решения, изгодни за Русия.
- да се изнесат факти, доказващи не само влиянието на Русия върху християнското население, живеещо в пределите на Османската империя, но и такива, от които да се вижда и обратното влияние, т.е. да стане ясно, че елитни представители на това население, които са агенти на руските посланици в интересувания ни период, изиграват изключително

голяма роля за културното, икономическото и външнополитическото развитие на руската държава, дори за формирането на насоки и тенденции, свързани с външнополитическите действия на Русия.

Прави впечатление, че поставените за реализиране цели са внимателно съобразени с предмета на изследването. Същите са обстойно и детайлно фиксирани. Видно е, че научният интерес на Н. Христова е изцяло съсредоточен към анализ на извършваните разузнавателни действия и привлечения агентурен апарат, използвани през разглеждания период, като цялостен механизъм за оказване на влияние върху политическите събития и управляващия елит на Османската империя.

В Първа глава – „Разузнаване и дипломация. Характеристика на разузнавателната дейност на руските посланици в Османската империя от началото на XVIII в.“, се изследват следните проблемни въпроси:

- Дипломация и разузнаване при управлението на Петър I и на Екатерина II;
- Характеристики на руските посланици в Цариград през периода 1700-1739 г.;
- Османското разузнаване и външната политика на Османската империя и на Русия.

Първият параграф засяга определен исторически период от руската история, в който Н. Христова съумява да съчетае хронологията на събитията с паралелното представяне на процесите по развитие на дипломацията и разузнаването, съпътстващи възникването и утвърждаването на Руската империя. Използвана е много точна терминология за анализиране на характерните особености на извършваните за времето разузнавателни способности и експлоатирани средства, а също и на контразузнавателните. Интересни са изградените аналогични връзки с вече съществуващите институционални и

организационни реалности в областта на разузнаването и дипломацията при останалите велики сили.

Характерното при втори и трети параграф на изследването е, че продължава богатото фактологично представяне на материята, като акцентът вече е спрямо конкретни персонажи, изпълняващи дипломатическо-разузнавателна мисия за руската държава, а така също и фигурите, оказващи влияние за управленските процеси в Османската империя. Следва да се обърне внимание на синтезирането на резултатите от анализа на връзките и контактите на дипломатическите представители и техните сътрудници за постигане на нарастващите политически цели.

Във Втора глава на изследването - „Информационно-разузнавателни мрежи на руските посланици в Османската империя 1700–1711 г.“, са структурирани два параграфа:

- Дипломатическата служба на Пьотър Андреевич Толстой в османската столица;
- Агентите на Пьотър Андреевич Толстой.

В цялата глава изпъква детайлното представяне на дейността на първия официален руски дипломат в османската столица. Разгледани са всички етапи от неговата дългогодишна дейност. Учудващи са както степента на трудност при изпълнението на конкретните задачи при наличните необичайни и неравнопоставени условия в сравнение с останалите представители на дипломатически мисии, така и нивото на личните му познания и умения и безспорни качества. Не възниква никакво съмнение, че тази личност е фаворит на руската дипломация за своето време, съумяващ да реализира дипломатическите си задължения, паралелно с разузнавателните си ангажменти.

В поредност са изследвани известните основни сътрудници на Толстой, имащи високо социално положение, благодарение на които е получавал своевременна информация за факти и обстоятелства,

представляващи интерес за руската държава и нейните интереси. Едновременно с това изпъква анализът, че придобиваната информация е използвана за активно участие, съобразно обстановката, в управленските процеси на Османската империя.

Въпреки че Н. Христова доказва факта, че наличните сътрудници са осъществявали дейността си мотивирани от идейни или идейно-патриотични подбуди, които се явяват и основа за тяхното вербуване в услуга на руската кауза, то липсват данни за времето, мястото и обстоятелствата, при които са привлечени за работа. Изключение е случаят на приемствено предаване на сътруднически задължения по роднинска линия.

В Трета глава – „Информационно-разузнавателни мрежи на руските посланици в Османската империя 1712–1739 г.“, са засегнати следните важни моменти:

- Кореспонденцията на фелдмаршал Борис Шереметев;
- Иван Иванович Неплюев.

Схемата на изложение продължава и е напълно сходна със систематичността в предните две глави. Изследването доказва очевидното израстване на руската дипломация, като особено внимание се обръща на реализираната негласна дейност. Интересното е, че въпреки липсата на персонален контакт между дипломатите през разглеждания период, съществува определена приемственост в техните действия при използването на отделните разузнавателни способности и средства. Отделно, еднаквост се забелязва както при осъществяване на амбицията за езикова подготовка на подбрани лица за преводачески услуги, така и при шифрирането и обmena на информация с руското държавно ръководство.

С Трета глава приключва разглеждането на многостранната дейност на руските дипломати, изпратени на мисия в Османската империя през периода 1700-1739 г. Тяхната роля за развитието на отношенията между

двете имперски сили е безспорна. Нина Христова съумява фактически да установи, че именно негласните им функции по време на легалните им мисии допринасят за оформянето на една вече осмислена разузнавателна политика в защита на руските интереси и амбиции спрямо Османската държава.

В Глава четвърта – „Механизми на влияние“, са разгледани следните важни моменти от изследването:

- Идеологически компоненти;
- Дунавските владетели и фанариотите;
- Подбуждане към въстания;
- Даване на подкупи.

В самото начало на главата са обобщени механизмите на влияние, използвани от Русия в началото на XVIII в. за постигане на своите външнополитически цели на Балканите. Нина Христова ги разделя на три основни групи, а именно:

- Определена система от идеологически компоненти, която се прилага върху местното християнско население.
- Подбуждане и/или подпомагане на въстанически действия в региона.
- Даване на големи подкупи както на християни, така и на мюсюлмани.

Следвайки тази схема, Н. Христова осъществява подробен анализ на всяка от посочените групи, използвайки умело методите на формалната логика. Видно е, че руската държава, като новоизграждаща се имперска сила, има ясна визия за бъдещата си политика на Балканите. Християнските народи, подчинени на султана, се явяват неизменно и много важно средство, използвано за постигане на стратегическите руски интереси. Процесът по налагане и постигане на тези интереси е невъзможен, ако не се използват възможностите на дипломацията и

разузнаването, което е обстойно представено в настоящата глава от дисертационното изследване.

III. Основни научни приноси в представения дисертационен труд

1. В дисертацията се изследва интересен и значим изследователски проблем.

2. Структурата на дисертационното изследване е добре оформена и напълно съобразена с представените предмет и цели.

3. Обемът на дисертацията отговаря на изискванията за такъв тип изследване.

3. Използвана е изключително богата документална база.

4. Използвана е адекватна изследователска методика.

5. Докторантът отлично познава и умело използва специфичния понятиен апарат на разузнавателната, контраразузнавателната и оперативно-издирвателната дейност.

6. Основните приноси на дисертационното изследване могат да се обобщят в редицата изводи, до които достига дисертантът, а именно:

- Руските посланици в Османската империя през разглеждания период извършват огромна разузнавателна дейност, свързана с изграждането на широки агентурни мрежи.

- Благодарение на агентурните мрежи се получава изключително ценна за Русия информация, засягаща всички сфери от живота в Османската империя, която е използвана за вземането на важни решения, отнасящи се до руско-османските отношения.

- Изградените информационно-разузнавателни мрежи спомагат за изграждането на ефективни механизми на влияние и на създаването на още по-голяма агентурна мрежа благодарение на идеологическите компоненти, използвани по отношение на православното балканско население.

- Балканското население взема активно участие във формирането на външната политика на руската държава, а също така оказва и огромно влияние върху развитието на културния и икономическия ѝ живот, като при това не единствено с мотивация, свързана с получаването на пари.

- Цялата съвкупност от разузнавателно-информационни дейности, в това число и изграждането на механизми на влияние, до голяма степен успешно бива използвана от официалните представители на Русия за постигане на стратегическите ѝ цели на Балканите в първата половина на XVIII в. Всъщност, именно тогава са поставени основите за работата на руската дипломация и руското разузнаване по отношение на стремежа на Русия да заеме водещо място в Югоизточна Европа.

7. Дисертацията съответства на нормативните изискванията, които уреждат материята по научното израстване на академичния състав. Качествата на разработката от езикова гледна точка отговарят на съвременните изисквания.

IV. Критични бележки и препоръки

Въпреки безспорните качества на дисертационния труд, считам, че трябва да се направят следните бележки:

- В увода на изследването се правят констатации, които, макар и правилни, би било редно да са в изложението на дисертацията, като:

„На базата на анализирания материал се очертават три обособени групи механизми на влияние, характерни за дейността на руските посланици в Османската империя през периода:

1. Въздействие чрез изграждане на определена система от идеологически компоненти, която се прилага върху местното християнско население.

2. Подбуждане и подпомагане на въстанически действия в региона като отделен механизъм на влияние върху османската политика и върху групи от местното население.

3. Въздействие чрез даване на големи подкупи както на християни, така и на мюсюлмани.“

- В изложението на дисертацията има честа повторемост на едни и същи исторически събития, което не намалява изследователския характер, но създава впечатление, че докторантът не се старае да убеди, а по-скоро да внуши на четящия своите идеи.

- В заключението продължава изложението на поредица от данни и непосредствения им анализ по тематиката, вместо да се посвети на обобщение на постигането на целите съобразно зададения предмет на изследването.

Препоръките, които могат да са направят, са най-вече по отношение спазване параметрите на структурата на изследването. Прави впечатление, че докторантът разполага с много информация, която не само покрива напълно изложението на дисертацията, но и се разпростира в увода и заключението, което не е редно, тъй като се обезсмисля тяхното значение за дисертационния труд. В тази връзка препоръката е, при възможност, в увода да се избягва предварителната демонстрация на определени изводи и заключения, а заключението да се освободи от излишната фактология, за да се акцентира основно на обобщаващите изводи.

V. Заключение

Представеното дисертационно изследване е изключително актуално.

Вложен е много труд по събиране и анализ на разнообразна и с извънреден обем документална база. Демонстрирани са отлични изследователски умения и старание, което ми дава основание да предложа на останалите членове на научното жури да гласуват положително за присъждането на образователната и научна степен „доктор“ на докторанта Нина Христова, като заявявам, че и моят вот ще бъде положителен.

доц. д-р Стоян Стоянов

София

23 март 2021 г.